

Zinner Tibor*

1945 és 1963 közötti kegyelmi intézkedések, különös tekintettel a nem hivatalos 1955–1958. évi és az 1963. évi általánosra¹

1. Bevezetés

Nem volt olyan büntetés-végrehajtási intézet cellájában őrzött jogerős bírósági ítélettel elmarasztalt személy, aki a szocializmus világában – függetlenül szabadságvesztés-büntetésének mértékétől – ne várta volna a soron következő, nem a hitélethez köthető az idő tájt ünnepnapot. Azért, mert abban bízott, hogy a mindenkori politikai vezetés kegyelmet gyakorol, és számára is megnyílhat a börtönrezsimek képest szabadabb világba való visszatérés lehetősége. Még akkor is, ha tudta, hogy elítélésének következményei társadalmi beilleszkedését még éveken keresztül megnehezítik.

2. A kegyelmezési politika és stációi 1945-től

Az 1944 szeptemberét követő időszakban a hadműveletek nyomán, külső erőhatalmi tényezők közreműködésével létrejött Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 15-én elfogadott 285/1945. M. E. számú rendelete „a volt tanácsköztársaság alatti magatartás és az azóta baloldali (kommunista, szociáldemokrata, antifasiszta) meggyőződés és tevékenység miatt elítéltek, illetve hátránnyal sújtottak rehabilitálásáról”² volt az egyetlen az 1945 és 1970 közötti negyedszázad kegyelmi intézkedései közül, amely nem függ össze az újonnan létrehozott politikai berendezkedés jogi, politikai és erkölcsi hátrányokat okozó, társadalmi rétegeket stb. meghurcoló büntetőpolitikájával.³ Az 1956 őszen történetekig eltelt időszakban kezdődött 1948. január 29-én és február 1-jén az 1948. évi VI. törvénycikk a Magyar Köztársaság megalapításának és az 1848/49. évi szabadságharc és forradalom emlékére engedélyezendő közkegyelemről (és a végrehajtási utasításokról) alkotott jogszabályokkal.⁴ Folytatódott 1950. március 25-én, amikor ismertté vált az 1950. évi 9. törvényerejű rendelet

a felszabadulás ötödik évfordulója alkalmából közkegyelem gyakorlása tárgyában.⁵ Az 1953. évi 11. törvényerejű rendelet közkegyelem gyakorlásáról a korábbi esztendőben folytatott büntetőpolitika következménye lett 1953. július 26-án.⁶ Még két esztendő sem telt el, amikor nyilvánosságot kapott 1955. április 3-án az Elnöki Tanács 1955. évi 8. sz. határozata hazánk felszabadulásának tízedik évfordulója alkalmából kegyelem gyakorlásáról.⁷ Ezek mellett – eltekintve a büntetőbíróságok törvényességi óvások, perújítások során kihirdetett, gyakorta újabb törvénysértéseket is tartalmazó felmentő ítéleteitől – folyamatosan létezett az egyéni kegyelem gyakorlása is, kétféleképp: egyfelől eljárási, másfelől végrehajtási kegyelem formájában.

3. Adatok és tények az első évtizedből, 1945–1955 ősze

1945 utolsó negyedének kezdetére a letartóztatott, politikai és háborús büntettek elkövetésével gyanúsítottak száma közelített a harmincezerhez (29 878 őrizetes). Közülük bűncselekmény hiányában szabadult 7850 (19,5%), minden ötödiket ártatlanul fogtak el. A népügyészségeknek minden hetediket adták át, minden másodikat internálták. A korabeli statisztika szóhasználata szerint 17 587 nyilaskeresztes, 3352 imrédysta, 4732 háborús büntett elkövetésével gyanúsított veszítette el szabadságát. 1946 áprilisában kizárólag a budapesti titkosrendőrség által letartóztatottak száma már megközelítette a 38 ezret.

Az 1945. évi VII. tc. által törvényerőre emelt négy miniszterelnöki rendelet alapján a háborús és népellenes büntettek elkövetőit a 24 működő népbíróság elé állították. Amikor végül Szegeden az első-, valamint a Népbíróságok Országos Tanácsánál a másodfokú népbíráskodás 1950. április 1-jén lezárult, akkor a megyei bíróságok, illetve a Legfelsőbb Bíróság vették át ezeknek a büntető-eljárásoknak a lefolytatását. A statisztikai adatok szerint 90 551 személyt állítottak a népügyészségek elé, közülük 87 417 büntetőügye befejeződött a népbíráskodás első időszakának lezárulásáig. A megvádoltak mellett a többiekkel szemben különbözőképp szüntették meg a büntetőeljárásokat. Minden második gyanúsítottat – 42 066 személyt – vád alá helyeztek. Am úgy, hogy 23 939 esetben pótnyomozásra volt szükség, utána határoztak sorsukról. A népbíróságok elé végül 59 429 személyt állítottak, akik közül 27 999, a népügyészségeknek átadott személyek közel harmada elmarasztaló ítéletet kapott. Az elmarasztaltak 53,5%-a munkás vagy (25 holdnál kisebb területen gazdálkodó vagy földnélküli) paraszt volt.

A demokratikus államrend és köztársaság védelmére alkotott „hóhértörvény”, az 1946. évi VII. tc. alapján 1950 elejéig 5861 személyt ítéltek el. 1956 őszeig azonban közel 38 ezerrel nőtt a politikai elítéltek száma, és (noha a katonai bíróságok adatai hiányosak) egy évtized alatt 42 679 személyt ítéltek el. Közel kétharmaduk (64,19%), míg a gazdasági jellegű cselekmények miatt meghurcoltak 59,81%-a munkás vagy paraszt volt. A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) II. kongresszusával összefüggő „jogpoliti-

* Zinner Tibor tiszteletbeli tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jótörténeti Tanszék, a Kúria ny. főosztályvezetője.

ka” egy esztendő alatt azt eredményezte, hogy 1950-hez képest 5268-ról 1951-re 12 245-re nőtt a büntetés-végrehajtási intézetek celláiba zárt vagy külső munkahelyekre vezényelt „tőkések, kulákok” száma. Amíg a „dolgozó paraszt” kategóriánál (1950 = 100%) a növekedés 195,8%, addig a „tőkések, kulákok” esetében 232,4% volt.

1950 áprilisától 1956 októberéig eltelt 78 hónapból az „új szakasz” alig 21 hónapot jelentett. A Rákosi Mátyás és Gerő Ernő vezette rezsim 57 hónapja során naponta 578 személyt sújtottak különböző mértékű ítélettel. Ebben az időszakban „a büntető igazságszolgáltatás középpontjába az államhatalmi és államigazgatási szervek igazgatási és termelési feladatainak büntetőeszközökkel való megvalósítása került. Visszaesett a nyomozási munka színvonala, az alaptalan büntetőeljárások és bírói ítéletek az állampolgárok olyan széles tömegét érintették, amely a dolgozók körében növelte a bizalmatlanságot az állammal szemben.” Az „új szakasz” idején naponta 302 személyt marasztaltak el eltérő mértékű ítéletekkel. Ezekkel az elsőfokú ítéletekkel jogerőssé válásuk után 1949. január 1. és 1956. október 1. között végül 709 273 személyt sújtottak.

Ez idő tájt a büntetőpolitika csak arra szorítkozhatott, hogy próbált a helyzeten (már amennyire módja volt rá) enyhíteni. Az új irányelveket 1954. május 12-én fogadta az MDP Politikai Bizottsága (PB). Középpontjába „a társadalmi tulajdon határozottabb védelmét, a termelés zavartalanságának és [a] szabad piac forgalmának biztosítását, a dolgozók ellátásáról való gondoskodást és az állampolgárok alkotmányos jogainak védelmét” helyezték. A Rákosi–Gerő-tandem és számos kiszolgálója azonban éles támadást intézett már Nagy Imre bukása előtt a fegyveres testületek ítélezésében megnyilvánuló „liberalizmussal” szemben. A katasztrófa politika visszatérését jelezte dr. Molnár Erik, régi-új igazságügyi tárcavezető 1955. márciusi beszéde, aki az igazságügyben érintettek országos értekezletén leszögezte, hogy „a bíró köteles ítéleteivel a kizsákmányolókat ellen és az épülő szocializmusért harcolni”.

1949. január 1. és 1956. október 1. között 709 273 személyt marasztaltak el, döntő többségüket gazdasági bűncselekmények elkövetésével előbb gyanúsítva, majd vádolva. Az igazságügyi terrort érzékelteti, hogy 1953. április 1-jén 41 639 őrizetben lévő közül 36 743 személyt katonai vagy polgári elítéltként, illetve a többi internáltként őrizték. Június 1-jén 2320 katonai és 31 811 polgári elmarasztalt volt, pár héttel később – a folyamatos szabadítások után – 7093 politikai és 24 498 köztörvényes elítélt adata ismert. Az internáltak közül 574 már 1946 és 1949 között elvesztette szabadságát, míg 4462 személyt 1950-től, akkor, a honi „táborvilág” kiteljesedésekor 1218-at internáltak.

Történt mindez Andrej Januárjevics Visinszkijt, a Szovjetunió 1935 és 1940 között volt főügyészenek útmutatását követve, aki szerint „minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja”. Az erőszakszervekre, mindelelőtt az Allamvédelmi Hatóságra (ÁVH) és az igazságszolgáltatásban dicstelen szerepet vállalt ügyészekre s ülnökökkel ítélező büntető- és hadbírói tanácsokra alapozott rendszer minden második, harmadik családot valamiképp meghurcolta, megnyomorította. A közismert,

különböző pártállású politikusokkal vagy pártonkívüliekkel, hívó emberekkel és vezetőikkel szemben indított büntetőeljárások, valamint a politikai jellegű tömeges eljárások, amelyek egyszerű emberek százezreit érintették, elválaszthatatlanok a Szovjetunióban megvalósított és ezért Rákosi és köre által Magyarországon is érvényesített gyakorlattól.⁸ Szemben a többi elmarasztalt személlyel, az elítéltek egy százalékát sem éri el a munkáspártok ismeretebb tagjainak száma.

4. Az 1955 ősze utáni sajátos kegyelmezés

Az MDP PB 1955. november 3-án hozott újabb határozata az őrizetek létszámának alakulásával is foglalkozott. Mutatja, hogy a „bal-jobb, bal-jobb” időszakából visszatért a „bal”, szeptember 1-jén 35 783 – 7638 politikai és 28 145 köztörvényes vádakkal – elmarasztalt töltötte büntetését, mellettük félbeszakítással vagy halasztással „börtönbehívóra” várt 12 307 jogerősen elítélt, és a folyamatban lévő büntetőperekről szerzett ismeretek alapján további kb. 12 ezer szabadságvesztést kimondó elmarasztalás, továbbá december 31-ig kb. 5500 személy szabadulása volt várható. Ha lett volna hely, de nem volt, mert a börtönök és rabmunkahelyek 21 865 személyt tudtak befogadni, akkor 1955/1956 fordulóján 54 és félezer elítélt töltötte volna meg a büntetés-végrehajtási intézetek celláit. A dr. Pócze Tibor belügyminiszter-helyettes által, szeptember 10-én jóváhagyott jelentés nem tagadhatta, hogy „a börtönökben lévők száma meghaladja Magyarországon bármikor a börtönökben lévők számát”. Egy későbbi, 35 051 személyre vonatkozó adat szerint kétkezi munkás (munkás, mezőgazdasági munkás, termelőszövetkezeti tag, kis- és középparaszt) volt 85,7%, azaz tíz büntetését töltő személyből kilenc. November 1-jén már 37 ezer elítélt volt őrizetben. A következmények részben ismertek: november 20. és december 15. között tizenötezer elítélt büntetőügyét felülvizsgálták, feltételelesen minden másodikat szabadlábra lehetett volna helyezni, ez azonban végül 4315, 1956. február 15-ig 11 139 felülvizsgált büntetőügyből pedig 7432 személyt érintett, miközben március 1-jéig be kellett volna fejezni a tényfeltárási munkát. A kegyelmi előterjesztések határideje 1956. május 15. lett, de a párthatározat az osztálypolitika jegyében leszögezte, hogy „minden kedvezményből ki kell zárni az osztályidegen és visszaeső elemeket”.

A budapesti pártaktíván, 1956. május 18-án elmondott magyarországi hatyúdala tervezetében Rákosi felírta, hogy 1955 novemberében is volt „amnesztia”, és több mint tízezer ember szabadult. Az MDP Központi Vezetősége (KV) Adminisztratív Osztályának 1956. július 7-i feljegyzése már azt is tartalmazta, hogy az előző év november elején hozott párthatározat alapján „felülvizsgálták a börtönre ítélt egyes kategóriáit, s a felülvizsgálat során mintegy 22 ezer ember mentesült a kiszabott büntetés végrehajtása alól”. Melyik szám felel meg a tényeknek?

A börtönökben és büntetés-végrehajtási munkahelyeken fogvatartott személyek (elítéltek és előzetes letartóztatásban lévők) létszámának alakulása 1941–1955 között.

Évszám	Létszám	Évszám	Létszám
1941	10 475	1950	18 359
1942	13 507	1951	21 214
1943	13 597	1952	35 039
1944	12 720	1953	34 368
1945	8 247	1954	23 276
1946	10 682	1955. július	32 923
1947	12 641	1955. augusztus	34 108
1948	12 722	1955. szeptember	35 108
1949	15 802	1955. november 1.	37 000

1955. november 1-jén raboskodó 37 ezerhez 7933 újabb elítéltet fogadtak be december 1-jétől, és 1956. április 1-jén „börtönbehívóra” várt 6272 jogerősen elmarasztalt. Ezzel a kb. 51 ezres létszámmal szemben 16 133 büntetését töltő személy ügyét vizsgálták felül, közülük ugyan 8914 szabadult, de ebből feltételesen 8564, míg 368 kegyelmi előterjesztés révén. A 12 807 jogerős, de meg nem kezdett börtönbüntetésből 1409 személynél (11%) rendelték el a végrehajtást, míg a további 11 398-nál (89%) eltérő előterjesztések készültek: a büntetés kegyelemből elengedésére, illetve pénzbüntetésre, felfüggesztett börtönbüntetésre vagy javító-nevelő munkára való átváltoztatásra. A kegyelem ekképp 20 312 személyt érintett.⁹ A perújítási tárgyalásokon felmentettek mellett – miként arról az MDP PB 1956. május 22-én határozott –, elhagyva a perújítást, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) kapta feladatként azt, hogy további ötven, „jobboldali” szociáldemokratáról határozzon a vonatkozó kegyelmi előterjesztést elfogadva, 1956. szeptember 1-jén.¹⁰

Piros László belügyminiszter, államvédelmi altábornagy dr. Nonn György legfőbb ügyésszel egyetértve javaslatot készített 1956. május 23-án az MDP PB másnapi ülésére. Ebben papírra vetette, hogy a már felülvizsgált, ekképp le is zárt büntetőügyeken túl az 1945 eleje és 1955. január 1. között politikai okokból egyéni vagy csoportos büntetőeljárásokban törvénysértő módon elmarasztaltak esetében is szükséges a felülvizsgálat. Közülük sokan a büntetés-végrehajtás rendszerében szabadságvesztés-büntetésük jelentős részét már letöltötték, a termelőmunkában dolgoztak, csökkent a társadalmi veszélyességük. Azok szabadulhattak volna, akiknek további fogva tartása már nem indokolt. Az 1955 előtti kegyelmi intézkedések a politikai elítéltekre nem vonatkoztak, az 1955-ös pedig csak néhány – korabeli elnevezéssel – kategóriájukra.

A javaslatban arról is tájékoztattak, hogy ezeknek a felülvizsgálatát a Legfőbb Ügyészség, a belügyi és az igazságügyi tárca három tagból összeállított bizottságai végzik. Meghallgatnak egyes elítélteket, tanulmányozzák az iratokat, utána elkészítik a javaslatokat, ez vonatkozhat egyéni kegyelemre, feltételes szabadságra bocsátásra, a büntetőügy felülvizsgálatára (perújítás vagy törvényessé-

1955. július 1-jén börtönökben volt elítéltek büntetés-időtartama szerinti megoszlása létszám szerint és százalékos arányban.

Időtartam	Létszám	Százalékos arány
1 évnél kevesebb börtönbüntetését tölti	9215 személy	31,5%
1–3 évig tartó börtönbüntetését tölti	6287 személy	21,5%
3–5 évig tartó börtönbüntetését tölti	4503 személy	15,4%
5–10 évig tartó börtönbüntetését tölti	4445 személy	15,2%
10 évtől életfogytig tartó börtönbüntetését tölti	3363 személy	11,5%

gi óvás), valamint a büntetés további letöltésére. A szabadítás folyamatosan történik.¹¹ A PB tudomásul vette Piros és dr. Nonn javaslatát.

Ezek után a Legfőbb Ügyészségen tartotta ülését a politikai elítéltek felülvizsgálatára alakult bizottság, 1956. június 15-én.¹² Jelen volt Piros és első helyettese, Gábris Mihály, a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának főosztályvezetője, Szalma József államvédelmi őrnagy, dr. Molnár igazságügyi tárcavezető, dr. Nonn legfőbb ügyész, valamint Bakos Pál, a Legfőbb Ügyészség Különlleges Ügyek Osztályának főosztályvezető ügyésze. Utóbbi tudatta, hogy kb. hétezer személy felülvizsgálata várható, négyezerrel már beszéltek, 300 személy esetében elkészültek a javaslatok is. Márianosztra után a különböző megyei börtönökben és rabmunkahelyeken,¹³ a Budapesti Országos Börtönben („a Gyűjtőben”), Vácott, Tatabányán, Várpalotán és Csolnokon¹⁴ dolgoztak a bizottságok. A megvizsgáltak kb. fele szabadulni fog. Mindenkiről javaslat készül, de csak a hűtlenségi, szervezkedési s egyéb komoly ügyeket hozzák a főbizottság elé, a tiltott határlépési, statáriális és kisebb jelentőségű ügyekben albizottságok döntenek.

Piros szerint azoknak az ügyét kell a főbizottság elé vinni, akikkel szemben súlyos törvénysértések történtek, a kémkedési s a szervezkedési büntetőügyekből azokat, akiknek szabadulását javasolják.

Dr. Nonn összegzésében kitért arra, hogy jelezni kell azoknál annak tényét, akiknek büntetőperes iratai elvesztek, továbbá miként kell megítélni a jehovistákat. Közülük a fanatikusok – ahogy azt Piros javasolta – ne szabadulhassanak, a többiek, ha nagyobb részét letöltötték büntetésüknek (a katonaidő dupláját), feltételesen szabadulhatnak. Az életfogytig tartó büntetéseket a NET változtassa meg kegyelemből, és azokkal ne terheljék a bíróságokat. Akik nem szabadulnak, azokról nem kell javaslatot készíteni. Felállítanak egy albizottságot: Bakos, Szalma és az Igazságügyminisztériumból Nádas András főosztályvezető, a Titkárság vezetője részvételével. Három ember dönthetett az alábbi büntettek elkövetőiről: a vezetők kivételével a háborús és népellenes bűnösök (pártszolgálatosok, keretlegények stb.), egyszerű jehovisták, erőszakos

bűncselekmények, fegyverrejtegetés, feljelentési kötelezettség elmulasztása, határsértés, izgatás és így tovább.¹⁵

Folyamatosan készültek az albizottsági ülésekről a jelentések: 1956. június 23-án,¹⁶ június 29-én¹⁷ és július 6-án.¹⁸ A Belügyminisztérium Katonai Elhárító Főosztály összegző jelentést állított össze az 1950. februártól 1956. szeptember 15-ig terjedő időszakról, amelynek során 1859 személlyel szemben folytattak vizsgálatot, 103 esetben terveztek javaslatot tenni, az albizottság 73 esetben intézkedett, ezért a további 30 személy esetében hozandó döntéshez szolgáltatott újabb adalékokat.¹⁹ A Legfőbb Ügyészségen a börtönviszonyokról szóló jelentésekhez irányelveket állítottak össze 1956. október 5-én.²⁰

A felülvizsgálat javában tartott, amikor – Sipos Levente szerint – október 1-jén hatályba lépett a 16. tvr. a kegyelmi jogkör gyakorlásáról (hatályos volt 1961. február 11-ig).²¹ Szemben a szerző állításával, a *Magyar Közlöny*-ben 1956. július 24-én közzétett 16. tvr. a szabálysértések megállapításának rendjéről és egyes büntettek szabálysértéssé minősítéséről rendelkezett.²² Sajnálatos módon Sipos ugyanis nem tett különbséget a NET által alkotott tvr., valamint a NET határozat között. A testület jelen esetben pedig nem tvr.-t, hanem 1956. szeptember 15-én határozatot fogadott el (miként erről foglalt utóbb állást).²³ Eljárás kegyelmet a legfőbb ügyész, végrehajtási kegyelmet ugyanó s az igazságügyi tárca vezetője terjeszthetett elő.

A hamu alatt izzó parázs ekkor fellobbant, kitört a forradalom. Félbeszakítva a felülvizsgálatot, az azzal kapcsolatos kegyelmi intézkedéseket. Mi történt ezekben a napokban? Az utóbb titkosított, a NET elnöke, Dobi István és titkára, Kristóf által hitelesített, 1956. október 26-i időponttal ellátott 1956. évi 30. tvr. szerint „az 1956. október 23. napjától kezdődően folyó fegyveres harc minden résztvevője amnesztiában részesül azzal a feltétellel, hogy a fegyvert legkésőbb 1956. október 26-án este 22 óráig leteszi”.²⁴ Az események elsodorták a hatályát, miként nem az elmarasztalt személyeket érintette két-két további tvr. 1956 ősze előtti s utáni időszakból. Ezek a jogellenesen külföldön tartózkodó magyar állampolgárok büntetlenségét helyezték kilátásba hazatérük esetére.²⁵

S noha a kádári megtorlás már kezdetét vette, ez egybefonódott azzal, hogy párhuzamosan még folyt, miután nem zárult le az 1945 és 1955 között politikai okból elmarasztalt egyenkénti felülvizsgálata. A Legfőbb Ügyészség Politikai Főosztályának főosztályvezetője, dr. Rákos Ferenc levéllel fordult az 1956. december 20-án felmentett Garasin Rudolf országos parancsnok egyidejűleg kinevezett utódához, Kovács Gyula ezredeshez, a Belügyminisztérium Országos Büntetés-végrehajtás Parancsnokságának első emberéhez.²⁶ Kérte, hogy azoknál a felülvizsgált személyeknél, akik ennek nyomán büntetés-félbeszakítással már szabadultak, annak idejét egységesen 1958. január 1-jéig hosszabbítsák meg.²⁷ A parancsnok intézkedett május 30-án.²⁸ Az idő kevésnek bizonyult, a Legfőbb Ügyészség ezért 1957. december 4-én újabb, ezúttal 1958. március 31-ig történő hosszabbítást kezdeményezett.²⁹ Nem ment azonban minden gördülékenyen, fennakadások mutatkoztak. Ezt tette szóvá – közel ötszáz személy névsorát tartalmazó – melléklettel ellátott leve-

lében egy csoportügyész dr. Rákos főosztályvezetőnél a Legfőbb Ügyészség berkeiben 1957. december 22-én.³⁰ A folyamatos felülvizsgálat végül lezárult, a cellák azonban újabb és újabb, immár a kádári megtorlás során elmarasztalt sokaságával teltek meg.

Az egyéni kegyelmezési mozzanatok közül az 1958. évi 16. tvr. utóbb azonban a legfőbb ügyészt kiiktatta a végrehajtási kegyelmi mozzanatokból, mert az eljárás megszüntetésére – hivatalból vagy kérelemre – a legfőbb ügyész, a büntetés elengedésére – hivatalból vagy kérelemre – az igazságügyi tárca vezető tesz előterjesztést a NET testületéhez.³¹ A benyújtott kérelmek száma évente 12–14 ezer körüli volt, 1958-ban is majdnem elérte a 10 ezret (9717), de a miniszter 6265 esetben azokat nem támogatta.³²

5. Az '56 ősze utáni kegyelmekről

Az 1959 és 1963 között végrehajtott három kegyelmi rendeletből³³ kettőt (1960-ban és 1963-ban) az ország belső politikai helyzetének alakulása mellett nem kismértékben a nemzetközi közvélemény Szovjetunióra (és így birodalmára) gyakorolt nyomásának hatására hirdettek ki. A politikai jellegű büntetőügyekben újonnan elmarasztaltok száma ezzel összefüggve 1963-ban a „mélypontra” zuhant. Ám a megtorlást szenvedettek közül sokan továbbra is börtönben maradtak, és 1964-től egy újabb, erőteljes emelkedést mutató politikai ítélezési folyamat vette kezdetét. „Csupán” 1964 januárja és 1966 decembere között 6077 személyt ítélték el politikai jellegű büntetőügyekben. 1961 és 1966 vége között 2711 állam elleni, 7819 személy politikai jellegű büntetőügyben kapott elmarasztalást. Okkal adott a kérdés: 1963 tavasza a „belső reakció elleni harcban” a (szovjet) külpolitika igényei miatti intermezzo volt-e, vagy a megtorlás végének és a „konszolidáció” kezdetének tekinthető-e? Van, aki az utóbbi mellett tör lándzsát.³⁴ Egy másik lehetséges válasz az, hogy 1963 csak egy „állambiztonsági” mélypont, és az „alélt állapotot” hamarosan a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) PB 1960 nyári határozatára épülő állambiztonsági szervek folytatta élénk operatív tevékenység, majd büntetőbíráskodás követte, s a közkegyelem ezért csupán intermezzo volt. A másik (az előbbivel azonos jelzésértékű) választ a hatalom adta 1970-ben,³⁵ amikor újabb közkegyelmet hirdetett.³⁶

6. Az 1959-es részleges közkegyelem

A tragikus következményekkel járó büntetőbírói határozatot „végrehajtás” követően, az MSZMP PB 1959. március 17-én tartott zárt ülésén elfogadott határozata alapján,³⁷ 1959. április 3-án jelent meg a napilapokban a hír, hogy a NET részleges közkegyelmet hirdetett.³⁸ A testület a titkos tárgyalás után végrehajtott ítéleteket követően a sajtóban közétett legismertebb per, a Naggyal és társaival szemben indított büntetőeljárás során elítélt Tildy Zoltán, az egykori köztársasági elnök, utóbb állammi-

niszter hátralévő büntetésének végrehajtását „megbánó magatartása és idős kora miatt” már 48 órával korábban, április 1-jén felfüggesztette. Sőt, az év elején, 1959. január 10-én egyéni kegyelemmel már elhagyta celláját a hadbíróóság által 1953. december 24-én, majd 1954. január 15-én elítélt Péter Gábor, az ÁVH volt vezetője is. Hány ember szabadult?

Az adatokról az MSZMP PB számára 1959. április 23-án, majd utóbb, júliusban készültek korabeli jelentések. Előbbi szerint kegyelemben 3330 személy, közöttük 190 katonai bíróság által elmarasztalt személy részesült. A börtönbüntetés végrehajtása alól mentesült 2731 személy, a börtönbüntetését 599 elítéltnak csökkentették felére. Kizáró ok folytán 2014 elítélt, közöttük 109 katonai bíróság által elítélt nem részesült kegyelemben.

A kegyelemben részesült elítéltek megoszlása az elítélést képező bűncselekmények alapján:

a) politikai bűncselekmények	
• államrend elleni szervezkedés	876 személy
• izgatás	336
• fegyverrejtegetés	83
• tiltott határátlépés	88
• egyéb, a Népköztársaság elleni büntettek	5
• összesen:	1388
b) köztörvényi bűncselekmények	1942
• a) és b) összesen:	3330 személy ³⁹

Ezt követően azonban még két újabb, egy összefoglaló és egy kiegészítő jelentés is elkészült az igazságügyi tárcánál. Az egyik 1959. július 21-én,⁴⁰ a másik három nappal később, július 24-én.⁴¹ Azzal magyarázták az április 3-án kiadott rendelet végrehajtásának elhúzódsát, hogy „akiknél az osztályhelyzet, vagy az előélet tisztázása végett iratbeszerzés vált szükségessé”, azoknál nem volt lehetőség azonnali intézkedésre. Május 31-ig 4428, ebből 223 katonai bíróság által elítélt személy részesült kegyelemben. Közülük a börtönbüntetés végrehajtása alól 3693 mentesült, felére csökkent a börtönbüntetés 735 elítéltnak. Nyomban szabadult a börtönből a 4428 elítélt közül 2557, szabadlábon volt 968.

A kegyelemben részesült elítéltek megoszlása az elítélést képező bűncselekmények alapján:

a) politikai bűncselekmények	
• államrend elleni szervezkedés	1017 személy
• izgatás	380
• fegyverrejtegetés	98
• tiltott határátlépés	106
• egyéb, a Népköztársaság elleni büntettek	9
• összesen:	1610
b) köztörvényi bűncselekmények	2818
• a) és b) összesen:	4428 személy

A dr. Nezvál Ferenc igazságügyi miniszter által aláírt jelentés végül azt is tartalmazta, hogy a különböző bírósági fórumok által négy évet meghaladó tartamú szabadságvesztés-büntetésre ítélt 126 arra érdemes személy esetében kegyelmi javaslatot terjesztett a NET elé, 97 esetben a hátralévő büntetés teljes elengedését, a további 29-nél annak mérséklését javasolta azzal, hogy utóbbiak egy éven

belül szabadulnak.⁴² Ezt a jelentést egészítette ki a miniszter első helyettese, dr. Réczei László napokon belül. Azzal, hogy 36 politikai és 1 köztörvényes további börtönbüntetésének elengedését és 24 politikai jellegű cselekményt elkövető börtönbüntetésének mérséklését javasolta, összesen 61 elítélt személy további sorsának eldöntését szorgalmazta.⁴³ Az 1956 miatt elmarasztaltak közül 1610 személy szabadulhatott.⁴⁴

A rendelet lényeges eleme volt, hogy tartalmazta az egyénikegyelem-gyakorlás lehetőségét. Az igazságügyi miniszter, a belügyminiszter és a legfőbb ügyész 0042/1959. I. M. TÜK sz. együttes utasításában rögzítette a részleges közkegyelem gyakorlásáról szóló tvr. végrehajtását.⁴⁵ A részleges kegyelem a szabadlábon lévő jogerősen elítéltek meghatározott körére, a börtönben büntetésüket töltő jogerősen elítéltekre vonatkozott, de közülük nem terjedt ki a „megdöntött fasiszta rendszer vezetőire és a volt kizsákmányolóokra”, tételes magyarázatát adva egyúttal annak, hogy kiket értenek alattuk. A Legfelsőbb Bíróság iránymutató állásfoglalással segítette a tvr. alkalmazása során felmerült vitás kérdések tisztázását.⁴⁶

A legsúlyosabb büntetőügyekben a Legfelsőbb Bíróság ítélkezett elsőfokú eljárásban. Ott a „proletárdiktatúra osztálypolitikájának maradéktalan érvényesítése érdekében” bizottságokat állítottak fel. Ezek feladatuk kapták –a tételesen meghatározott társadalmi-foglalkozási csoportok kegyelemben nem részesíthető tagjain kívül –, hogy egyéni kegyelemre terjesszék fel az arra érdemeseket a NET területéhez. A Legfelsőbb Bíróság elnöke kijelölte a Büntető Kollégium mellett megalakult bizottság elnökének dr. Vida Ferenc tanácsvezetőt, a tagok: dr. Béres Miklós osztályvezető, legfőbb ügyészségi ügyész és dr. Korom Mihály rendőr alezredes, a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztályának vezetője voltak. A Katonai Kollégium bizottságát fenti tagok mellett dr. Sömjén György hadbíró őrnagy vezette. A két bizottság első jelentését 1959. május 8-án készítette el azzal, hogy tizenkét, aláhúzott nevű személy esetében lát „esetleg méltánylandó személyi” körülményeket arra, hogy a tvr. rájuk is vonatkozzon.

Ki volt a tizenkét személy (zárójelek között az esetleges méltánylandó okok)? A jegyzőkönyv sorrendjében: Déry Tibor (65 éves); Vásárhelyi Miklós (három kiskorú gyermek); Pozsár István (munkás származású, egy gyermek, felderítő jellegű vallomás); Bohó Róbert (megbánó, felderítő jellegű vallomás); Szitovszky Zoltán (vasesztérgályos, két kiskorú gyermek); Herpai Sándor (öt év internálás, rehabilitált, súlyos beteg [tüdőbaj]); Józsa Péter (a bíróság a törvényi minimumot, ötévi börtönbüntetést szabta ki elmarasztalásakor); Haraszi Sándor (halálraítélt, majd rehabilitált, 62 éves); Zimányi Tibor (munkás osztályhelyzetű, két kiskorú gyermek, a bíróság a törvényi minimumot, ötévi börtönbüntetést szabta ki elmarasztalásakor); Sárközi Károly (bányász, a bíróság a törvényi minimumnál egy évvel többre, hat esztendőre marasztalta⁴⁷); Virág János (lakatos, két gyermek) és Solymosi János (vasöntő, négy gyermek).⁴⁸

A „tüzetes vizsgálat” hosszabb ideig tartott, mert annak összegző második üléséről, három nappal a kijelölt

határidő után, május 18-án készült el a bizottságok újabb feljegyzése. A tagok arra a megállapodásra jutottak, hogy „nevezettek kegyelemre méltónak nem tartják”.⁴⁹ Nem meglepő. Azért, mert tizenkét elítéltnél, akinél netán méltánylandó okokra utaltak, hónapokkal korábban épp dr. Vida ítélkezett tanácsával Bohó, Déry, Haraszti, Herpai, Józsa, Pozsár és Vásárhelyi, dr. Ledényi Ferenc és tanácsa Solymosi és Virág, valamint dr. Borbély János és tanácsa Szitovszky és Zimányi büntetőügyében. Ekképp dr. Vida hétnél, több mint a felénél hirdetett ítéletet (a már szabadult Tildyt is figyelembe véve, nyolcnál). Kecskére bízták a káposztát. Ha netán a többi bizottsági tag akarta is volna, ő mindenképp akadályt gördített a kegyelmi intézkedés elé, miután a maga vezette tanács ítéleteit kellett volna felülbírálnia. A dr. Vida és dr. Sömjén vezette két bizottság ezzel tevékenységét befejezte. Az 1959. július 22-én az igazságügyi tárcához felterjesztett iratok tanúsága szerint úgy döntöttek, hogy a megvizsgált 46 személy között „olyan elítélt, akinek kegyelemben részesítése iránt esetleg teendő javaslat előkészítése szükséges lenne – nincs”.⁵⁰

Egy utóbb, 1965 nyarán készült feljegyzés szerint az 1959-es, alapvetően belpolitikai tényezők motiválta⁵¹ részleges közkegyelemben 3950 személy különbözőképp részesült, az adat az egyéni kegyelmet kapott személyeket is tartalmazta.⁵²

7. Az 1960-as részleges közkegyelem és a váci börtönstrájk⁵³

A másodfokon halálra ítélték száma 1960. április 1-jén 187 fő volt. Ezen a napon vált ismertté az újabb részleges közkegyelmi intézkedés, az 1960. évi 10. tvr. A testület ugyan a kormány előterjesztése alapján járt el, a döntést – a szokásoknak megfelelően és a hatalom tényleges központját is jelezve – az MSZMP KB hozta 1960. március 30-i zárt ülésén.⁵⁴ A *Népszabadság* nem feltűnő helyen, a 8. oldalon, pontokba szedve tálalta a Magyar Távirati Iroda híreként a NET alkotta jogszabályt.⁵⁵

Kegyelemben részesültek az 1960. március 31. előtt javító-nevelő munkára ítélték; törölték a szabálysértési büntetéseket; megszüntették az internálást; az egy évet meg nem haladó büntetést kapott édesanyák – ha tízévesnél fiatalabb gyermekük volt – szabadulhattak; amennyiben a büntetésük felét letöltötték, az 1952. december 31. előtt elítélt háborús és népellenes bűnösök úgyszintén szabadulhattak. A NET felfüggesztette azon elítéltek büntetésének végrehajtását, akiket a bíróság 1957. május 1. előtt elkövetett államellenes bűncselekmények miatt hat évet meg nem haladó börtönbüntetésre ítélt. Egyéni kegyellemmel – ítéletének felfüggesztésével, tehát nem törölésével – szabadult Déry, dr. Donáth Ferenc, dr. Jánosi Ferenc, Váradi Gyula, Vásárhelyi, illetve Farkas Mihály, valamint fia, Vladimír.⁵⁶

Az okok, amelyek a kegyelemhez vezettek, egészen 1959. október közepéig nyúltak vissza. Maga Kádár János is emlékeztetett arra, hogy öt hónapja foglalkozik vele

az MSZMP PB. Ő akkor egy nem nevesített személyre hivatkozva vetette fel, hogy „valamiféle kis amnesztiát kellene adni a kongresszus alkalmából”.⁵⁷ Miután az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) közgyűlése 1959. december 9-én az ún. magyarkérdésben elmarasztalta mind Magyarországot, mind a Szovjetuniót, másrészt a szovjet politikai vezetés nagyszabású „békeoffenzívát” kívánt nyitni 1960-ban,⁵⁸ az MSZMP VII. kongresszusára Magyarországra érkezett Nyikita Szergejevics Hruscsov ráhatása egyértelmű.⁵⁹

Az MSZMP KB vitáján elhangzottak lényegét Kádár összegezte: „az, hogy az írók kegyelmi ügyét összekapcsoljuk a Farkas-üggyel, ez még a látszatát is kerüli annak, hogy az ellenség nyomására cselekedtünk”. „A látszatát” ugyan elkerülte, de azt sem hallgathatta el, hogy „a vitában felmerült, hogy a bíróságaink nem mindenkor ítélkeztek megfelelően. Mi a bíróságaink ítéleteit nem áthatjuk alá, még ha abban van is bizonyos egyenetlenség.” Az előterjesztő, Biszku Béla belügyminiszter beszédének kulcsmondata így hangzott: „ez a lépésünk a mi és barátaink nemzetközi pozícióit javítja”. Az érem egyik oldala ez volt.

A másik oldala pedig a Farkas-ügy. Ennek háttere ma már közismert: az idősebb Farkas „megmentette” Rákosit 1956 nyarán, őt viszont a szovjet ígéret ellenére előbb 1956 októberében letartóztatták, majd végül jogerősen, 1957 áprilisában elítélték. 1960. március 31-én, a KB zárt ülésén a hozzászólóknak a két Farkassal, az apával és fiával szemben kifejtett fulmináns támadásai célt tévesztettek. Vitatkoztak ugyan az előterjesztettekről, de utána egyhangú határozattal elfogadták a javaslatot. Kádár a legfontosabbról sem feledkezett meg: utolsó felszólalásában kívánatosnak tartotta, hogy a kiadandó közlemény „ne tartalmazza, hogy a párt a közkegyelem kérdésével foglalkozott”. Felszólítása logikus volt, mert ha ezt tették az ítélkezés „vonalának” elfogadásakor, most sem történhetett másképp.⁶⁰ Ő Hruscsovnál is többet tudott, mi több – tett. Annak idején Farkas Mihállyal együtt.⁶¹ Sőt, mielőtt a részleges közkegyelmi intézkedést megvitatták volna, Gerőnek és feleségének, Fazekas Erzsébetnek a Szovjetunióból történő idő előtti hazatéréséhez is hozzájárultak.⁶² Ha az „ellenforradalmárok” szabadlábra helyezése megkezdődött, akkor nem maradhattak bent a – kizárólag a munkásmozgalmi emberekkel szemben indított büntető- és internálási eljárások miatt⁶³ – legfőbb bűnösöknek kikiáltott és elítélt törvénysértők sem. Azért, mert az annak idején velük együtt súlyos cselekményeket elkövetők komoly állami vagy párttiszségekben voltak, felelősségre vonásuk elmaradt, illetve a belügyesek, igazságügyiék és pártvezetők igen szűk csoportját érte – később – az 1962 késő nyári „tisztogatás”.

Az internáltak, bebörtönöztek sorsának alakulásában – kizárólag személyi oldalról – az 1960. áprilisi intézkedés a szabadulást jelentette. A kegyelmi intézkedés azonban összességében epizódjellegű volt, mert noha függött is a belső társadalmi folyamatoktól, a politikai s büntetőjogi megtorlás lanyhulásától, alapvetően mégis nemzetközi okok motiválták. A kádári idézettel szemben – „nem az ellenség”, hanem – „barátaink” nyomására következett

be. Részlegessége miatt tartós elemként nem járult hozzá a csírázó társadalmi megbékéléshez. Sőt, a kádári megtorlás végrehajtott halálos ítéletekkel folytatódott, még hosszú hónapokon át. Ezért a kegyelmi intézkedés sem a tragikus történetet, sem az utóbb bekövetkezőket nem ellensúlyozhatta. Miként az sem, hogy Magyarországon az MSZMP titokban „ítélkező” Koordinációs Bizottsága helyett – az MSZMP PB határozata nyomán – dr. Szénási Géza legfőbb ügyész vált élet és halál urává 1960. május 5-től.⁶⁴

Ha „az ellenforradalom” leverése tette lehetővé, majd szükségessé a „proletárdiktatúra” elnyomó funkcióinak előtérbe kerülését, és ezt a szovjet katonai beavatkozás alapozta meg, a kegyelem sem volt mentes a nemzetközi politikától. Csak itt más szempontok hatottak: a józan, nem „szocialista” politikai tényezők kényszerítették a szovjet és rajta keresztül a magyar vezetést arra, hogy a közbiztonsági őrizet megszűnjön, hogy a tömlőcajtók megnyíljanak. Ha 1959 nyarán az egyéni kegyelemre a bizottságok nem tartották alkalmasnak a legsúlyosabb ítéletek miatt szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítélteket, akkor (miként 1957 nyarán Gáli Józsefnél és társánál, úgy most is tekintetbe vett határon túli) nyomós indokokra – mint az ENSZ Magyarországot elmarasztaló határozata, a szovjet „nagypolitika” érdekei stb. – volt szükség ahhoz, hogy más döntés születessen. A washingtoni ideiglenes magyar ügyvivő, Zádor Tibor is az amnesztiarendelethez a kedvező tengerentúli fogadtatásától tájékoztatott.⁶⁵

1960. június 21-én ülésezett és a szokásoknak megfelelő módon határozatokat is hozott az MSZMP PB. Ez alkalommal – mondhatni ismét, a szokásoknak megfelelően – „a belső reakció elleni harc néhány kérdéséről” is. Az ebben foglaltak egyfelől önmagukért beszélnek, másfelől azokról, akikért a harang szól.

„Az ellenforradalom idején elkövetett bűncselekményekért a felelősségre vonás általában befejeződött. *A B. M. szervei a feladatot lényegében a párt politikája alapján hajtották végre* [saját kiemelés – (Z. T.)]. Felelősségre vonták az ellenforradalmi fegyveres csoportok, hatalmi szervek vezetőit, osztályidegen tagjait, a gyilkosságokat elkövetők többségét. Elősegítették az ellenforradalomban részt vett ellenséges elemek kiszorítását számos fontos helyről. Csapásokat mértek a visszavonuló, majd illegálisan dolgozó ellenséges erőkre. [...] A bel- és külpolitikai fejlődés, s részben az adminisztratív intézkedések a belső reakciós erők között lényes változásokat eredményeztek [...] a volt fegyveres ellenforradalmárokból álló csoportosulások száma az elmúlt évben nőtt. E csoportok egy része szervezetszerű ellenséges tevékenységet fejt ki.”

Nem érdektelen, hogy miképp látta mindezt a belügyi elhárítás. Miért élénkültek meg a megtorlás idején, mit tettek ezek a „szervezetszerű” erőfitogatók? „Egy új világháború vagy ellenforradalom lehetőségében reménykednek, igyekeznek egymást segíteni, erőiket összetartani. Bátrabban tartanak egymással kapcsolatot, élénken reagálnak a kül- és belpolitikai hírekre, rémhíre-

ket terjesztenek, csoportosan hallgatják a Szabad Európa Rádió adásait.” Csoda, hogy ezeknek az embereknek a levegővételt azért engedélyezték. Ráadásul „az ifjúság egy részében visszhangra találnak a nacionalista, egyes csoportoknál a fasiszta eszmék”. Ha igaz, akkor a magyar oktatásügy nagy dicsőségére vált. „Ezek szüleinek mintegy 40%-a horthysta tiszt, fasiszta párt tagja vagy ellenforradalmár volt.”

A belügyi tárca előterjesztése egyetlen célt szolgált az 1945 előtti időszak és az „ellenforradalom” résztvevőinek tudatos összekeverésével, összegzésével: ismételten alátámasztani egyfelől az „1600 fasisztával” szemben kíméletlen szigorú hangoztató Kádárt, másfelől a pártkiadványt író belügyminisztert, aki nem véletlenül vetette papírra azt, hogy „fasiszta diktatúra” uralkodott volna el, ha győz „az ellenforradalom”. Miután a hatalom a „megtévedtekkel” szemben kezdetben még nem, de 1957 májusától, amikor szembesült a helyzettel, már másfajta mércét alkalmazott, nem maradt más hátra, mint azon tétel megfogalmazása, hogy az „ellenforradalom” osztályidegenek, fasiszták műve volt, akikkel szemben mindenkor kíméletlen megtorlásnak van helye.⁶⁶

Arról azonban nem szólt, hogy ez még további büntetőeljárásokat eredményezett azokkal szemben is, akiket a megtorlás idején közel másfél évtizeddel korábban elkövetett cselekményeikért háborús és népellenes bűntettekkel vádoltak meg, majd ítélték el. Ezek a büntetőperek ugyanis nem feledtethették az 1956 decemberétől eltelt pár évben történeteket. Mi több, tetézte azzal, hogy utóbb a kivégzettek számát gyarapította. Háttérét ennek is az 1957. május 15-i állambiztonsági tervezet⁶⁷ és az annak tartalmát párthatározattá emelő 1957. július 2-i MSZMP PB állásfoglalás 3. pontjában⁶⁸ rögzítettek alapozták meg. Ennek alapján a belügyminiszter utasítására 1958 májusától ugyanis 385 olyan személlyel szemben indult nyomozati tevékenység, akiket az 1945. évi VII. tc. hatálya alá tartozó bűncselekmények elkövetésével gyanúsítottak meg. 1959. január 21–22-én 69 (más források szerint 66) személyt vettek őrizetbe, azaz a gyanúsítottak 17,9%-át, minden ötödiket. Kivégeztek szeptember 29-től 1960. október 26-ig huszonöt volt csendőrt és öt további olyan személyt, akik egyéb politikai bűntettet követtek el.

Ezzel szemben, talán érezve, hogy az előterjesztésben több a rémhír, mint amiről valójában tényekkel bír a belügyi tárca, a feladatok között már az szerepelt, hogy „a háborús és népellenes, valamint az ellenforradalmi bűncselekményekért a felelősségre vonást a párt határozatai és a törvényes előírások alapján egyértelműen befejezettek kell tekinteni”. Ám azért nehogy munkanélkülivé váljon apparátusának egy jelentős, a megtorlásban „kipróbált harcos” része, „azokban az esetekben, amikor különösen súlyos ellenforradalmi bűncselekmények elkövetőit de-

rítenek fel (*sic!*), velük szemben egyéni elbírálás alapján kell intézkedést foganatosítani”.⁶⁹ A belügyi tárca előterjesztésében 7360 1956 miatt elítéltet említett, akik közül még 279 volt még elítéltként őrizetes 1960 júniusában.⁷⁰ A vitában felszólaló Kiss Károly szerint ugyanakkor „köz-tudomású, hogy hazánkban a belső reakció az ellenforradalom után hatalmas csapásokat kapott”.⁷¹ Az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának osztályvezetője, Kaszás Ferenc és a belügyi tárcától a miniszter első helyettese, Földes László által aláírt, Marosán György és Biszku által is támogatott jelentés ugyancsak élénk vitáján Kádár nem volt jelen. Szerencséje volt, mert a közölt adatok egy hazugsághalmazt takartak. Mit mutattak az elítéltekre vonatkozó adatok a megtorlás kezdetétől az esztendő végéig?

Elítéltek szabadságvesztésre 16 195 személyt, közülük államrend elleni szervezkedésért 4223, lázadás, hazaárulás és kémkedés elkövetéséért 32, izgatásért 4750, termelőszövetkezetek elleni izgatásért 354, fegyverrejtegetésért 2344, tiltott határátlépésért 4504, háborús és népellenes büntetést 60, egyéb népköztársaság elleni bűncselekmény elkövetéséért 38 személyt. Éves bontásban 1957-ben 5524, 1958-ban 7053, 1959-ben 2300 és 1960-ban 1318 személyt.⁷² Csúpn a népköztársaság elleni büntettek elkövetéséért már felelősségre vontak 1958. október 1-jéig 16 798 vádlottat, a polgári bíróságok 14 248-at rendes, 955 személyt gyorsított vagy népbírósi eljárásban, a katonai bíróságok pedig 1216-ot rendes, 379 személyt pedig rögtönbíráskodás során.⁷³ Ezek tények, miként az is, hogy vérlázító adatot tartalmazó jelentést terjesztett elő a belügyi tárca, fátylat borítva a múltra. Itt részleteiben ki sem térve arra, hogy a „megtévedt dolgozó” fogalom miként és miért vált hatályossá a büntetőeljárások során. Azért, mert az elítéltek társadalmi összetételének vizsgálata a napnál is világosabbá tette azt, hogy közöttük a munkások és parasztok óriási arányban voltak, ők voltak a motorjai 1956-nak, őket hurcolták meg az „ellenforradalmár” címkét rájuk aggatva.

Ebben a történelmi keretben kell megérteni azt, hogy mi történt Vácott 1960. április 7-től, érdemben kb. április 9-én délig. A szabadulási várakozások az elítéltek körében ez alkalommal főként az ország német nemzetiszocialistáktól és honi csatlósaitól történt megszabadításának tizenötödik évfordulójához voltak köthetők, amit egynemelyek az őrszemélyzet közül is sugalmaztak az elítélteknek. Tudott volt körükben a korábbi gyakorlat alapján egyfelől az ismert okokkal magyarázható 1953-as, valamint az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc századik, valamint a náciaktól történt megszabadulás ötödik, tizedik évfordulója emlékére ismertté vált kegyelmi intézkedések. Másfelől azért is reménykedtek, mert az előző évben, a részleges közkegyelem során 1610 1956-os, politikai jellegű büntett elkövetése miatt elmarasztalt szabadult. Ez alkalommal azonban számuk jóval kevesebb, mindössze 503 személy lett.⁷⁴ A kegyelmi intézkedés folyamatában a Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokságának korabeli jelentése szerint 401 személy szabadult 1960. április 12-ig, május végéig pedig valamennyi internáltat is szabadlábra helyezték.⁷⁵ Az utóbb, már citált 1965 nyári jelentés szerint végül 593 börtönbüntetését töl-

tó elítélt, míg a javító-nevelő munkára marasztaltak közül 2301 szabadult.⁷⁶

Vácról – ahol az öt éven felüli szabadságvesztésüket töltő elítélteket, a „nagyidőseket” őrizték – 193 elítéltet helyeztek szabadlábra április 1-jén és 2-án, de közülük nem csupán 1956-osok, hanem az 1945. VII. törvény és egyéb jogszabályok alapján 1956. október 23-a előtt elmarasztaltak is voltak.⁷⁷ Mi több, amíg a kisidős elítélteket őrző budapesti Gyűjtőfogház szinte kiürült, addig Vácott ez nem következett be. Itt a nagyidős elítéltek 80%-a csatlakozott az éhségstrájkhoz, illetve a munkabeszüntetéshez.⁷⁸ A sztrájk április 9-i lezárulása után a leginkább elszánt elítéltek közel egy hétig még folytatták tiltakozásukat. A sztrájk leverését a belügyminiszter első helyettese, Földes László a helyszínen irányította, akinek emlékei szerint az éhségstrájk 36 óra alatt összeomlott.⁷⁹ A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtás országos parancsnoki értekezletén, május 10-én megvitatták a váci tanulságokat. A Vácott maradt 1956-os elítélteket három hónappal később a budapesti Gyűjtőfogházba szállították át. A váci intézet politikai elítélteket őrző börtönként nem működött tovább.

A különböző okokkal magyarázható váci sztrájk az 1956-os forradalom lángjának utolsó fellobbanása volt, következménye azonban nem a kádári rendszer börtönrekszímjének enyhültét, hanem épp ellenkezőleg, annak szigorúbbá válását eredményezte, s egyúttal 1963. március végéig odázta el a továbbra is börtöncellákban maradt elítéltek szabadlábra kerülését. És még akkor sem szabadulhatott minden 1956-os elítélt. Így nem csupán a Vácott történetekben részt vett kb. nyolcszáz elmarasztalt, hanem a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetben lévő valamennyi 1956-os elítélt megsínylette a restaurált hatalommal szembeni pár napos ellenszegülést.⁸⁰

8. Az 1963-as általános közkegyelem

A szélesebb ívű megbékélés igényként a honi társadalmi-politikai környezet változásával, a terror mérséklődésével, a pártkongresszus táján jelentkezett. Az 1960. május 5-i kezdetektől, majd az 1961. augusztus és 1962. szeptember 7.⁸¹ közötti időszakban s utána az esztendő vége között folyt titkos magyar–amerikai tárgyalások után,⁸² továbbá a nemzetközi karanténból történő kitörés, az ENSZ főtítkáranak tervezett budapesti látogatása érdekében, amikor ezek miatt már nem csupán részleges közkegyelmet hirdettek Budapesten. Az ítéletek döntő hányadát azonban csak 1989. október 20. után (majd az egykori, adott politikai viszonyoknak megfelelő XXXVI. törvény szűkkeblű tartalmát már meghaladva, 2000. december 20-át követően, a CXXX. törvény hatálybalépésétől) nyilváníthatták semmissé.⁸³ Ekkorra Nagyot és társait felmentették a vádak alól, Kádár pedig nem élt, a népköztársaság is már csak két napig...

A NET 1961-ben és 1962-ben is élt az egyéni kegyelemzés lehetőségével. Amíg 1961 nyarán 1672, addig 1962 decemberében a jogerősen elítélt 1628 politikai elítéltekből 868 olyant őriztek cellájában – meghatározó hányadukat a

Budapesti Országos Börtönben –, akiknek szabadságvesztés-büntetése három esztendőnél hosszabb volt.⁸⁴ Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes fogta össze az általános közkegyelem előkészítését. Arról, hogy előbb 1963. február 19-én az MSZMP PB tagjai elé melléklettel ellátott, ám abban számos félrevezető adatot rögzítő javaslat,⁸⁵ valamint hasonlóképp az MSZMP KB, a Központi Revíziós Bizottság és a Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) 1963. márciusi együttes javaslata a közkegyelemről mit és mit nem tartalmazott, végül az MSZMP KB 1963. március 8-i ülésén jelen voltak határozotak.⁸⁶ Az ugyanis mindennapos gyakorlat volt, hogy a titkos párthatározatról hallgatva annak tartalmát az igazságügyi tárca érdemi előkészítése után a NET hirdette ki. Ezt követően jelenhetett meg március 22-én az 1963. évi 4. tvr. Mi több – miként utóbb ismertté vált –: a maga részéről a pártvezetés nem az 1963 tavaszi általános közkegyelem végrehajtásával „fejezte be” a kádári megtorlást. Sőt, még az 1970-ben hirdetett közkegyelemmel sem zárta azt le, mert még akkor sem szabadult a forradalom és szabadságharc után valamennyi azzal összefüggő, de különböző vádpontok alapján elmarasztalt személy a büntetés-végrehajtás intézeteiből.

A végső tervek szerint – amikor a letartóztatott, valamint jogerősen elítélt politikai foglyok száma 2308 volt – szabadult volna közülük 1956. október 23. előttről 140, 1956. október 23. és 1957. május 1. közötti időszakból 775, és a későbbi hónapokból további 720, összesen 1635 jogerősen elítélt. A 2308-ból 1057-et 1956 miatt voltak felelősségre, közülük 282 személyre eleve nem terjedt volna ki a kegyelmi intézkedés. A végrehajtást belügyi vonalon Pap János miniszter, míg az igazságügyi tárcanál a Bírói Felügyeleti Főosztály főosztályvezető-helyettesi beosztásából 1962 augusztusában a minisztere első helyettesévé előlépett dr. Szilbereky, az ellentmondást nem tűrő, erőskezű jogász felügyelte. Egyfelől jelentett főnökének, dr. Nezválnak, és kifelé is ő tájékoztatott.

Előkészítő bizottságot állított fel büntetőjogászokból, berendeltként a tárcanál dolgozó bírókból, akik az idő tájt, április elejétől június 19-ig áttekintették azoknak az 1956-ot követően halálraítélteknek a büntetőügyeit, akiknek a NET kegyelemből szabadságvesztésre enyhítette büntetésüket. Mellettük megvizsgálták azoknak a büntetőpereit is, akiket nem halálra ítélték, hanem súlyos szabadságvesztés-büntetéssel azért marasztaltak el a büntetőperok során, mert ők a *Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállításába* (BHÖ) foglalt valamelyik állam elleni büntetett és azzal halmazatban egyéb bűncselekményeket is elkövettek. Az április 2-án készült összegzés szerint addig 133 személyt, majd április 10-ig végül összesen 140 elítéltet voltak ezért vizsgálat alá. Annak eldöntésénél, hogy az „ellenforradalmi tevékenységgel” összefüggésben az elítélt milyen más büntetést is követett el, nem volt elégséges a bírósági ítéletnek a büntettre vonatkozó minősítése, hanem az egész bűnügyi iratanyag – beleértve a bírósági ítélet indoklását is – tanulmányozása vált szükségessé. A három miniszterhelyettesből felállított bizottság ezért felülvizsgálta 140 olyan elítélt büntetőügyét, ahol a bírósági ítélet jogi minősítésében az ellenforradalmi szervezkedésben, illetve mozgalmában való részvétel büntette

mellett a bíróság a gyilkosság, illetve a szándékos emberölés büntetének kísérletét is megállapította. 59 személynél az elmarasztalásuk alapját képező cselekményüknél nem volt nevesített áldozat, tehát hiányoztak az ítéletekből a tények, hanem általános – politikai, illetve jogi – frázisokkal pótolták azokat. Ezért őket azonnal szabadlábra helyezték az illetékes bíróságok, mert sem a gyilkosság – emberélet kioltása – nem következett be, sem annak kísérlete nem terhelte őket, szemben a korábbi téves jogi minősítéssel. Szerencséjükre megélhették... Kizárólag azok esetében foglaltak állást arról, hogy nem részesíthetők kegyelemben, akiknél a korábbi nyomozati, vádhatósági s a bírósági eljárások tényeken alapultak.

Azt, hogy a közkegyelem gyakorlásáról szóló tvr. kikre vonatkozik, a jogszabály ugyan megfogalmazta, de így is adódtak az elítéltek jövőjét meghatározó anomáliák. Ezt „a közkegyelem gyakorlásáról szóló 1963. évi 4. sz. tvr. 1. § (1) bek. c) pontja rendelkezésével kapcsolatos végrehajtás problémájáról” keletkezett jelentés tartalmazta. Ezt dr. Szilbereky 1963. április 10-én adta át miniszterének. A felülvizsgáló bizottság 81 esetben ellenkezőleg azt állapította meg, hogy „a vádlottak cselekményének eredményeként vagy meg nem határozható számú szovjet katonára esett áldozatul, vagy pedig támadásuk meghatározott személy – párttitkár, tanácselnök stb. – ellen irányult, s azok súlyosan megsebesültek, vagy életüket veszítették”. A dokumentum mindkét esetben példákat tartalmazott, alátámasztva a mondanivalót. A bizottság négy, részletesen tárgyalt büntetőügyben a szabadításból való kizárás álláspontjára helyezkedett.⁸⁷

Április 1-jén készült el a „feljegyzés azokról az elítéltekről, akik kegyelemben részesítését javasoljuk”. Végül az 53 elmarasztalt közül kegyelmet kapott és nyomban szabadulhatott 46 személy.⁸⁸ Kizártak a kegyelemből negyvenkét büntető-⁸⁹ és egy hadbíró által elítéltet, valamint továbbra sem kapott kegyelmet a még 1948-ban a Pócspeitriben történtek miatt köztörvényi cselekmény elkövetésével elítélt Som István.⁹⁰ Függőben volt harminchét elítélt kegyelem alá vonhatósága, ők „az ellenforradalmi cselekményük mellett gyilkosság büntetést, illetve annak kísérletét is megvalósították”. Büntetőügyüket a miniszterhelyettesekből felállított operatív bizottság elé terjesztették két részletben, április 2-án és 4-én,⁹¹ és további hét személyét ugyancsak két részletben, április 2-án és április 9-én.⁹² A vizsgálat alá vontakon túl több, összegző jelentést is összeállítottak az idő tájt: 1963. április 1-jén, április 10-én, valamint május 7-én.⁹³ E szerint összesen 3479 személy szabadult.⁹⁴

A jelentés a végrehajtási kegyelemre vonatkozó további, római számmal jelölt részleteiben a 4629 javító-nevelő munkára, a 4094 pénzfőbüntetésre és a közel 85 ezer szabálysértés miatt pénzbírságra elítélt személyről tájékoztatott. Az eljárási kegyelem 10 044 személyt érintett, továbbá „a tanácsok igazgatási osztályainak hatáskörébe tartozó szabálysértési eljárásoknál 26 629 esetben került sor folyamatban lévő eljárás megszüntetésére, illetve 1963. március 21. előtt elkövetett szabálysértés miatt tett feljelentés elutasítására”. A NET részére június 5-ét követően küldték meg a végső összegzést.⁹⁵

Az 1963. április 2-án készült összegzésben nevesített 133 elítéltről táblázatot is összeállítottak, mindenkinél feljegyezve a bizottság (kékszínű „B” jelzéssel rögzített) állásfoglalását. A tizenhat oldalas táblázat tartalmazta az illető elítélt neve mellett születési helyét és idejét, édesanyjának nevét, az első- és a másodfokú bíróságot és az ítéletek ügyszámát, a minősítést, a jogerős büntetést és egy megjegyzés rovatot.⁹⁶

A végrehajtás során több kérdés merült fel. A legjelentősebb az volt, hogy „az 1. § (1) bek. c) pontjának rendelkezését a bírák úgy értelmezték – mivel az eligazítás is erre engedett következtetni –, hogy azok az elítéltek is közkegyelemben részesülnek, akik az 1956. évi ellenforradalom miatt az államellenes büntett mellett gyilkosság, szándékos emberölés büntetést is elkövettek. Ezért fordult elő, hogy néhány ilyen elítélt 1963. március 25-én szabadult a börtönből. Miután tisztázódott, hogy ezekre az elítéltekre a közkegyelem nem terjed ki, a továbbiakban már ezeket nem szabadították. Intézkedés történt annak a néhány (öt, [kézzel írva]: illetve a katonai bíróságoknál 10) elítéltnak a börtönbe való visszavitelére is, akik korábban szabadultak.” Az eljárási kegyelem végrehajtása – a tervek szerint – 1963. május hó végén befejeződik. A NET 1963. május 7-i tájékoztatása azzal zárult, hogy „a bíróságok (kézzel utóbb beírva:) legközelebb június 5-én szolgáltatnak az eljárási kegyelemről statisztikai adatokat. Ezért véglegesnek tekinthető, számszerű adatok csupán június 5-én állnak rendelkezésre.”⁹⁷

Egy 1965. nyári feljegyzés szerint a szabadságvesztésre ítélték közül 4123, a javító-nevelő munkára elmarasztaltak közül 4629, a pénzfőbüntetésre ítélték közül 4094 személyt részesítettek kegyelemben. Eljárási kegyelemben 10 044 fő részesült.⁹⁸ A végrehajtási kegyelemmel összefüggő felülvizsgálat során 5313 elítélt büntetőügyvel foglalkoztak, 4123 kegyelemben részesült, közöttük 740 volt politikai elmarasztalt.⁹⁹

Az ítéleteket elemző bírók a munkájukról jelentéseket állítottak össze. Ezekből kitűnik, hogy minden elítélt bírósági határozatáról véleményes jelentést készítettek, majd ezeket feljegyzésekben összegezték. Említhetők: „Feljegyzés azokról az elítéltekről, akiknek kegyelemben részesítését javasoljuk, 1963. április 1-én.”¹⁰⁰ Az 53 személyből hét esetben végül elvetették a szabadulás lehetőségét. Készült folytatólagos „feljegyzés azokról az elítéltekről, akiknek ügyét operatív értekezleten döntésre javasoltam, 1963. április 2-án, valamint 9-én. Aláírást nem tartalmaz, hét személyre vonatkozott. Készült április 2-án és április 4-én ugyancsak folytatólagos „feljegyzés azokról az elítéltekről, akik az ellenforradalmi cselekményük mellett gyilkosság büntetést, illetve annak kísérletét is megvalósították”. Összesen harminchét személyre vonatkozott, közülük tizenegynél támogatták azt, hogy sza-

badulhassanak, az elutasítottak között volt Wittner Mária is. „Feljegyzés az ellenforradalmi bűncselekménnyel összefüggésben más büntetett is elkövetett elítéltekről, akiknek közkegyelemben való részesítése kizártnak tekinthető, 1963. április 13.” Negyvenkét elítélt büntetőperének elemzését tartalmazza.¹⁰¹

A vitás esetekben bizottsági többségi álláspontot alakítottak ki. A tvr. megszabta kereteken túl, egyes elítéltek esetében tárcabeli, igazgatási feladatokat végző bírók mondtak utóbb érdemi bírálatot büntetőítélkezést folytató társaik és a népbírók/ülnökök közös, tanácsként kihirdetett határozatairól, időnként felülbírálván azoknak elretentő mértékét. Ötvenkilenc elmarasztaltnál javukra, s ekképp értékelték át a korábban, a megtorlás során velük szemben eljárók, jogszabályokkal fedett pártfeladatot teljesítők ítélkezési gyakorlatát.

9. Epilógusként

A három, 1956 utáni közkegyelmi tvr. hatálybalépésével a szabadságvesztésre ítélték közül 9156 – 1959-ben 3950, 1960-ban 593, míg 1963-ban 4123 – személy szabadult. A számok alapján azonban nem állapítható meg, hogy közülük hányan voltak azok, akik a megtorlással kapcsolatban lefolytatott büntetőeljárások során veszítették el szabadságukat. Az viszont rögzíthető, hogy a kegyelmi rendelkezések nem valamennyi 1956-os elmarasztalt számára teremtették meg a szabadulás lehetőségét, sokan hosszú-hosszú éveket tölthettek még celláikban. „Ez volt a fájdalmasan gyenge pontja az egyébként valóban széles körű politikai amnesztiának”¹⁰² – írta Sipos Levente. Több volt annál, nem csupán gyenge pontja, hanem igazságtalan volt. De hát amilyen volt a rendszer, olyan volt a büntetőbíráskodása, nem lehetett ezért más a kegyelmi intézkedése sem.

Az előbbiekből kitűnik, hogy a börtönbe vetetteknek több mint háromnegyedét, esetenként még ennél is többet, majd a kegyelmekkel érintettek meghatározott részét a munkások és parasztek alkották. A honi börtönvilág mind 1956 ősze előtt, mind utána jórészt őket tömörítette celláiban. A *Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány* nem a magyar nemzet választotta, tagjait Moszkvában jelölték ki, idegen fegyverek juttatták hatalomra. A bábkormány – hathatós táborbeli támogatással – nem tért le a Rákosi s Gerő választotta útról, ezért „a kádári megtorlás nem volt más, mint a Rákosi-féle rendszerű reaktorziók rémséges restaurálása”.¹⁰³ Munkások és parasztek fent, munkások és parasztek bent. A kormány elnevezése s a büntetés-végrehajtásának celláiban őrzött személyek, valamint az internáltak társadalmi összetétele egybecsengett. Miért lett volna más?

ZINNER, TIBOR

Begnadigungsmaßnahmen zwischen 1945 und 1963, unter besonderer Berücksichtigung der inoffiziellen Begnadigungen von 1955–1958 und der allgemeinen Begnadigung von 1963 (Zusammenfassung)

In Ungarn wurden ab 1945 zunächst gezielt Personen und dann die zivile und militärische Strafjustiz in großem Umfang eingesetzt, nicht nur zur Beilegung politischer Kämpfe und zur Errichtung einer Einparteiendiktatur, sondern auch zur Erfüllung tagespolitischer Aufgaben. Das ungarische Strafvollzugssystem war mit der Zahl der unschuldig Inhaftierten überfordert. Ab Herbst 1955 durften mehr als 20 000 Häftlinge entgegen den gesetzlichen Begnadigungsmaßnahmen per Parteierlass ihre Zellen verlassen. Die während der Kádár-Repressalien

Verurteilten wurden durch zwei Teilamnestien und eine Generalamnestie freigelassen. Die Maßnahme vom März 1963 stand im Zusammenhang mit der internationalen Lage des Landes. Die Freilassung von Gefangenen, die zuvor zum Tode verurteilt, aber glücklicherweise begnadigt worden waren, brachte die gegen sie begangenen Straftaten ans Licht, die verheimlicht worden waren. Diejenigen, die nicht freigelassen wurden, hatten ihre Strafe vollständig verbüßt und fielen nicht unter die Begnadigung von 1970.

ZINNER, TIBOR

Pardon measures between 1945 and 1963, with special reference to the unofficial ones of 1955–1958 and the general one of 1963 (Abstract)

In Hungary, from 1945 onwards, first targeted persons and then the civil and military criminal justice systems were used on a massive scale not only to settle political struggles and establish a one-party dictatorship, but also to carry out day-to-day political tasks. The Hungarian penitentiary system was overwhelmed by the number of innocent prisoners. From the autumn of 1955, more than 20,000 prisoners were allowed to leave their cells by party decree, contrary to the pardon measures promulgated by

law. Those sentenced during the Kádár reprisals were released by two partial and one general amnesty. The March 1963 measure was linked to the country's international situation. The release of prisoners who had previously been sentenced to death but had fortunately been pardoned revealed the offences committed against them, which had been concealed. Those who were not released had served the full term of their sentences and were not covered by the 1970 pardon.

Jegyzetek

- ¹ A tanulmány a szerző korábban megjelent publikációjának némiképp eltérő változata. Vö. ZINNER Tibor: Munkások és parasztok: bent és fent, 1956–1963. In M. KISS Sándor – NAGYMIHÁLY Zoltán (szerk.): *Sorsok és horizontok. Tanulmányok a magyar forradalom hatvanötödik évfordulóján*. Budapest, 2021. RETÖRKI, 71–98. p. E sorok szerzőjét 1989 tavaszán nevezte ki a kormány a történelem-tényfeltáró albizottság elnökének. Munkatársaimmal és a jogász albizottság tagjaival arra kaptunk megbízást, hogy tárjuk fel az 1945 és 1963 közötti törvénytöréstől büntetőperrek hátterét. Olyan szakanyagokat készítsünk a törvényhozás számára, amelyek alapján semmissé nyilváníthatja a korábbi évtizedek százazreket sújtó ítéleteit. Munkánkat az iratórások mellett azok is támogatták, akiknek erről az időszakról iratmások álltak rendelkezésükre. Közéjük tartozott új munkahelyem, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnöke, dr. Szilberek János is. 1962-től az igazságügyminiszter első helyettese, majd államtitkár volt. 1963-ban ő felügyelte a tárcánál a közkegyelem lebonyolítását, másolatait átadta nyugalománymunkába vonulásakor. Segítségével nyertem bebocsátást a helybéli titkos ügykezelésbe, valamint korábbi munkahelyének egyik irattára, a Legfőbb Ügyészség Büntetőügyek Irodájába is. A hivatkozott dokumentumok jórészt ezekből származnak.
- ² Az ideiglenes nemzeti kormány 285/1945. M. E. sz. rendelete a volt tanácsköztársaság alatti magatartás és az azóta baloldali (kommu-

- nista, szociáldemokrata, antifasiszta) meggyőződés és tevékenység miatt elítéltek illetve hátránnyal sújtottak rehabilitálásáról. (Elfogadva: február 15.) *Magyar Közlöny*, 1945. (február 27.) 7. sz. 1–2. p.
- ³ ZINNER Tibor: Büntetőjog és hatalom. *Múltunk*, 1998. 2. sz. 184. p. 6. jegyzet.
- ⁴ BACSÓ Ferenc – SZABÓ Imre – MIKOS Ferenc – NÉMETHY László – SZABÓKY Jenő (szerk.): *Az 1948. év hatályos jogszabályai*. I–II. k. Budapest, 1949. Grill, 941–951. p.
- ⁵ *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1950*. Budapest, 1951. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 51–53. p.
- ⁶ *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1953*. Budapest, 1954. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 14–15. p.
- ⁷ *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1955*. Budapest, 1956. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 96–97. p.
- ⁸ ZINNER Tibor: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlatja 1944/1945–1992*. Budapest, 1999. Rejtjel Kiadó, 13–41. p.
- ⁹ RÉVAI Valéria (szerk.): *Törvénytelen szocializmus. A (Németh-kormány által kinevezett Történelem-tényfeltáró Bizottság jelentése*. Budapest, 1991. Zrínyi Kiadó–Új Magyarország, 277–281. p.
- ¹⁰ Uo. 292–293. p.
- ¹¹ MNL OL M–KS 276. f. 53. csoport (cs.) 288. őrzési egység (ő. e.) 26–27. II./b. *A belügyminiszter és a legfőbb ügyész javaslata az*

- MDP PB 1956. május 24-i ülésére a még letartóztatásban lévőkre vonatkozó eljárásról, 1956. május 23.
- ¹² Legfőbb Ügyészség Büntetőügyek Irodája, 004283/1956. Jegyzőkönyv a Legfőbb Ügyészségen, a politikai elítéltek felülvizsgálatára alakult bizottság üléséről, 1956. június 15.
- ¹³ Uo. Jelentés a politikai elítéltek 1956. július 31. után tartott felülvizsgálatáról a megyei börtönökben és rabmunkahelyeken, 1956. szeptember 3.
- ¹⁴ Uo. A Szénbányászati Minisztérium minisztere első helyettesének, Kocsis Lajosnak levele dr. Non György legfőbb ügyészhez a csolnoki bányauizemet érintő rabszabadításokról, 1956. szeptember 11.
- ¹⁵ Uo. Jegyzőkönyv a Legfőbb Ügyészségen, a politikai elítéltek felülvizsgálatára alakult bizottság üléséről, 1956. június 15.
- ¹⁶ Uo. Jelentés a politikai elítéltek felülvizsgálatára alakult bizottság /:albizottság:/ 1956. június 23-án tartott üléséről, 1956. június 30.
- ¹⁷ Uo. Jelentés a politikai elítéltek felülvizsgálatára alakult bizottság /:albizottság:/ 1956. június 29-én tartott üléséről, 1956. július 2.
- ¹⁸ Uo. Jelentés a politikai elítéltek felülvizsgálatára alakult bizottság /:albizottság:/ 1956. július 6-án tartott üléséről, 1956. július 9.
- ¹⁹ Uo. A Belügyminisztérium Katonai Elhárító Főosztályának jelentése a Vizsgálati Osztályán 1950. februártól 1956. szeptemberig tartott nem tárgyilagossági vizsgálatok felülvizsgálatáról, 1956. szeptember 15.
- ²⁰ Uo. A Legfőbb Ügyészség irányelvei a felülvizsgáló bizottságok börtönviszonyokról szóló jelentéseinek összeállításához, 1956. október 5.
- ²¹ MNL OL XVIII–2–a. A NET határozatai, 19. doboz, 001-2/32/1956. In SIPOS Levente: Az 1963-as közkegyelem. *Múltunk*, 2012a. 2. sz. 172. p. Szemben Sipossal, hatályában nem tarthatták fenn 1961-ben az 1958. évi 39. tvr. 23. §-át, mert a vonatkozó, mindössze két paragrafust tartalmazó tvr. „az ügyvédi kamarai szervek tisztségeinek és tisztviselői létszámának megállapításáról” rendelkezett. Az eljárási kegyelmekhez semmi köze nem volt. *Magyar Közlöny*, 1958. (december 20.) 113. sz. 817. p.
- A szerző írása folytatása a két korábbi kegyelmi intézkedésről írott feldolgozásának. Vö. SIPOS Levente: Részleges közkegyelem 1959-ben és 1960-ban. In BARÁTH Magdolna – MOLNÁR Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Győr–Budapest, 2012b. Magyar Országos Levéltár Győr–Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 821–835. p.
- ²² A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 16. számú törvényerejű rendelete a szabálysértések megállapításának rendjéről és egyes büntettek szabálysértéssé minősítéséről. *Magyar Közlöny*, 1956. (július 24.) 63. sz. 387–388. p.
- ²³ MNL OL XVIII–2–a–001–2–31, 32, 33. A NET 16. sz. határozata, *Barcs Sándor példánya*. A NET megválasztotta a kegyelmezési bizottság tagjának Barcsot, Gosztonyi Jánost és Kristóf Istvánt.
- ²⁴ Köztársaság Elnöki Hivatal Irattára. A NET rendeletei és határozatai. 1956. IV. negyedév. A NET elnöke s titkára a saját aláírásával hitelesítette a titkosított tvr.-t.
- ²⁵ Az 1955. évi 11. tvr. (1955. április 3.) és az 1956. évi 7. tvr. (1956. április 4.), valamint az 1956. évi 27. tvr. (1956. december 1.) és az 1957. évi 24. sz. tvr. (1957. április 1.).
- ²⁶ MNL OL XIX–B–1–az–13–3–H–1/1957 BM Bv. 1148. *Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtás Parancsnokság 1. sz. heti parancsa*, 1957. február 1. 13–3–H–1. 2. Felmentés, megbízás.
- ²⁷ Legfőbb Ügyészség Büntetőügyek Irodája, 004283/1956. A Legfőbb Ügyészség Politikai Főosztálya főosztályvezetőjének levele Kovács Gyula ezredeshez, a Belügyminisztérium Országos Büntetés-végrehajtás Parancsnokság parancsnokához a büntetésfélébeszakítással szabadított elítéltek büntetésfélébeszakítási idejének 1958. január 1-ig történő meghosszabbításáról, 1957. május 21.
- ²⁸ Uo. Kovács Gyula ezredesnek, a Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság parancsnokának utasítása valamennyi Országos, Megyei, Körzeti Börtön, Bv. Munkahely és Bv. Kórház parancsnokának a büntetésfélébeszakítással szabadított elítéltek büntetésfélébeszakítási idejének 1958. január 1-ig történő meghosszabbításáról, 1957. május 30.
- ²⁹ Uo. A Legfőbb Ügyészség Politikai Főosztálya főosztályvezetőjének levele Kovács Gyula ezredeshez, a Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság parancsnokához a büntetésfélébeszakítással szabadított elítéltek büntetésfélébeszakítási idejének 1958. január 1-ig történő meghosszabbításáról, 1957. december 4.
- ³⁰ Uo. Dr. Kovács Gyula csoportügyész feljegyzése a Legfőbb Ügyészség Politikai Főosztályának főosztályvezetője, dr. Rákos Ferenc részére a büntetésfélébeszakítással szabadított elítéltek büntetésfélébeszakítási idejével összefüggő panaszairól, 1957. december 22.
- ³¹ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1958. évi 16. számú törvényerejű rendelete a büntető eljárás egyes rendelkezéseinek módosításáról. 23. § (1) bekezdés. *Magyar Közlöny*, 1958. (május 25.) 47. sz. 357. p. A súlyosítási tilalom feloldásánál szükségessé vált – nem kismértékben a nyugati világ éles kritikája miatt –, hogy az ügyész a vádlott terhére fellebbezzon.
- ³² SIPOS 2012a. 174. p.
- ³³ Az 1959. évi 12. sz. tvr. részleges közkegyelem gyakorlásáról. *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1959*. Budapest, 1960. Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkársága kiadása, 117–118. p.; 1960. évi 10. sz. tvr. részleges közkegyelem gyakorlásáról és a közbiztonsági őrizet megszüntetéséről, 1960. április 1. *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1960*. Budapest, 1961. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 87–88. p.; 1963. évi 4. sz. tvr. a közkegyelem gyakorlásáról, 1963. március 22. *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1963*. Budapest, 1964. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 25–26. p.
- ³⁴ SIPOS 2012a. 180. p.
- ³⁵ ZINNER 1998. 204. p.; 1970. évi 7. tvr. a közkegyelem gyakorlásáról, 1970. március 25. *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1970*. Budapest, 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 57–58. p. (A csatlakozó végrehajtási utasítások nélkül.)
- ³⁶ A Legfőbb Ügyészség összefoglaló jelentése az 1970. 7. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról, 1970. augusztus 5. In HORVÁTH Ibolya – SOLT Pál (a szerkesztőbizottság elnöke) – SZABÓ Győző – ZANATHY János – ZINNER Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1. (Iratok 1.)*, Budapest, 1992. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 745–754. p.
- Összesen 34 998 személyt érintett, végrehajtási kegyelmet 10 064 személy kapott, közülük a büntetés-végrehajtási intézetek celláiból 1878 szabadult, csökkentették büntetését 717 elítéltnak, akiket utóbb folyamatosan helyeztek szabadlábra. Miként oszlott meg a 10 064 végrehajtási kegyelmben részesített személy? Szabadságvesztésre 4030, a javító-nevelő munkára 4260, míg a pénzbüntetésre 2566 volt az elítéltek száma.
- Eljárási kegyelmben a rendőrség 1788, az ügyészség 9034, a bíróság 13 648 személyt részesített, összesen 24 470-et.
- Az 1970. március 25-én hatályba lépett tvr. végrehajtásáról készített ügyészégi jelentés nem részletezte azt, hogy a szabadult személyeket korábban milyen vádak alapján marasztalták el. Az ügyészségek vezetői részére tartott országos értekezleten is csupán annyi hangozott el a bevezetőben, hogy „most azonnal 1600–1800 fő fog szabadulni, folyamatosan pedig további 1000. A rehabilitáció viszont kb. 100–110 000 személyt érint.” Ez a kegyelmi intézkedés így nem csupán a büntetőbíráskodás, hanem a közigazgatás által sújtott valamennyi személyre is vonatkozhatott.
- ³⁷ MNL OL M–KS 288. f. 5/122. ö. e.; SIPOS 2012b. 826–831. p.
- ³⁸ Az Elnöki Tanács rendelete részleges közkegyelemről. Az Igazságügyminisztérium közleménye. *Népszabadság*, 1959. (április 3.) 78. sz. 3. p.
- ³⁹ MNL OL M–KS 288. f. 30/1959/1. ö. e. Az Igazságügyminisztérium jelentése a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának az 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról, 1959. április 23. In HORVÁTH Ibolya – SOLT Pál (a szerkesztőbizottság elnöke) – SZABÓ Győző – ZANATHY János – ZINNER Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. (Iratok 4.)*, Budapest, 1995. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 987–990. p.
- ⁴⁰ MNL OL M–KS 288. f. 30/1959/1. ö. e. Az Igazságügyminisztérium jelentése a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának

- az 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról, 1959. július 21. (In *Iratok* 4. 992–994. p.)
- 41 MNL OL M–KS 288. f. 30/1959/1. ö. e. *Az 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága részére készült 1959. július 21-i I. M-jelentés kiegészítése, 1959. július 24.*
- 42 MNL OL M–KS 288. f. 30/1959/1. ö. e. *Az Igazságügyminisztérium jelentése a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának az 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról, 1959. július 21. (In Iratok 4. 992–994. p.)*
- 43 MNL OL M–KS 288. f. 30/1959/1. ö. e. *Az 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága részére készült 1959. július 21-i I. M-jelentés kiegészítése, 1959. július 24.*
- 44 SIPOS 2012a. 175. p.
- 45 Legfelsőbb Bíróság Titkos Ügykezelés 1959. El. XVI. C. 36/1. *Az igazságügyminiszter, a belügyminiszter és a legfőbb ügyész 0042/1959. I. M. TUK számú együttes utasítása a részleges közkegyelem gyakorlásáról szóló törvényerejű rendelet végrehajtásáról, 1959. április 3–8. között. (In Iratok 4. 962–969. p.)*
- 46 Legfelsőbb Bíróság Titkos Ügykezelés. Nem iktatott. *A Legfelsőbb Bíróság iránymutató állásfoglalása az 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet alkalmazása során felmerült vitás kérdésekben, 1959. június 15. (In Iratok 4., 972–974. p.)*
- 47 A Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) tényfeltárása: Pálházi Ferenc és társai büntetőperében ítélték el, 1934-ben született és szobafestő volt. https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:15843185877269::NO:RP;2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81524,81962.
- 48 Legfelsőbb Bíróság Titkos Ügykezelés, T. 1959. El. XVI. C. 36/1. *A részleges közkegyelem gyakorlásáról alkotott 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet végrehajtására alakult bizottság első üléséről készült feljegyzés, 1959. május 8. (Másodközlés: Iratok 4. 978–983. p.)*
- 49 Legfelsőbb Bíróság Titkos Ügykezelés, T. 1959. El. XVI. C. 36/2. *A részleges közkegyelem gyakorlásáról alkotott 1959. évi 12. számú törvényerejű rendelet végrehajtására alakult bizottság második üléséről készült feljegyzés, 1959. május 18. (Másodközlés: Iratok 4. 986. p.)*
- 50 Az ún. '56-os büntetőperekben elítélt legismertebb személyeket, valamint Farkas Mihály volt honvédelmi minisztert nem javasolták egyéni kegyelemre.
- 51 SIPOS 2012a. 163. p. 28. j.
- 52 MNL OL XIX–E–1–z Igazságügyi Minisztérium, TUK iratok. Dr. Ságvári Magda osztályvezető feljegyzése, 1965. június 18. In Mikó Zsuzsanna: *A terror hétköznapjai. A kádári megtorlás. 1956–1963.* Budapest, 2016. Libri Kiadó–Magyar Nemzeti Levéltár, 144. p.
- 53 Lásd bővebben ZINNER Tibor: *Most akkor „vérbírók” voltak, avagy nem 1956 ősze után?* (Kézirat. Készült a NEB megbízásából, 2021, megjelenés alatt)
- 54 MNL OL M–KS 288. f. 4/31. ö. e.
- 55 A Magyar Távirati Iroda közleménye az Elnöki Tanács részleges kegyelmi rendeletéről. *Népszabadság*, 1960. (április 1.) 78. sz. 8. p.
- 56 Farkas Vladimír volt államvédelmi alezredest 1956. október 5-én tartóztatták le. A Legfelsőbb Bíróság 1957. április 13-án tizenkét évi börtönbüntetésre ítélte. 1960. április 1-jén egyéni kegyelemmel szabadult.
- 57 MNL OL M–KS 288. f. 5/153. ö. e. 1959. október 20. 11. *Jegyzőkönyv az MSZMP PB üléséről, Kádár János első hozzászólása a törvényi rehabilitáció kereteinek bővítéséről készült előterjesztés vitája során, 1959. október 20.*
- 58 Ennek állomása: Hruscov bejelenti a hadsereg létszámának csökkentését; látogatása Indiában, Burmában és Indonéziában, majd Franciaországban.
- 59 Vö. SIPOS 2012a. 163. p. 28. j.
- 60 MNL OL M–KS 288. f. 4/33. ö. e. 7–12. *Jegyzőkönyv az MSZMP KB zárt üléséről, 1960. március 31. 4. napirendi pont. Biszku belügyminiszter előterjesztése hazánk felszabadításának 15. évfordulója alkalmából részleges közkegyelemre s annak vitája.*
- 61 ZINNER Tibor: Egy részleges kegyelem hátteréhez. *História*, 1992. 1. sz. 22–24. p.
- 62 MNL OL M–KS 288. f. 4/33. ö. e. 6. *Jegyzőkönyv az MSZMP KB zárt üléséről, 1960. március 31. 3. napirendi pont.*
- 63 *Iratok* 1. 735–740. p. *Az MSZMP KB által kiküldött bizottság elnökének, Biszku Bélának jelentése „A munkásmozgalmi emberek ellen” indított ügyekről. 1964. június 15. Örízetbe vettek 881 személyt, akik közül 413 főt ítélték el. Az adat az 1949–1953 közötti időszakra vonatkozott. Torz, mert kimaradt belőle számos ártatlanul elítélt, így az évtizednél is többet cellákban töltő Demény Pál, a kivégzett Radó Zoltán és még sokan mások is.*
- 64 ZINNER Tibor: A Kádár-uralom legtitkosabb törvénysértő testülete. *Jogtörténeti Szemle*, 2022. 4. sz. 24–31. p. DOI: <https://doi.org/10.55051/JTSZ2022-4p24>.
- 65 BORHI László (szerk.): *Iratok a magyar–amerikai kapcsolatok történetéhez 1957–1967, Dokumentumgyűjtemény.* Budapest, 2002. Ister, 254. 284/1960 Sz. T. Zádor Tibor ideiglenes ügyvivő feljegyzése a Külügyminisztériumhoz a magyar–amerikai viszony időszerű kérdéseiről, Washington, 1960. május 25.
- 66 ZINNER Tibor: Az MSZMP mindmáig számba nem vett öröksége... In MEDGYESY Zsófia – PÁSZTI László (szerk.): *„Emlékeztek róla, ha újra csatára keltek!” Tanulmányok Hermann Róbert 60. születésnapja tiszteletére.* II. kötet. Budapest, 2023. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum–HM Zrínyi Nonprofit Kft.–Zrínyi Kiadó, 449–455. p.
- 67 MNL OL XIX–A–2–q G–920/1957. *A Belügyminisztérium II. Főosztály tervezete: az ellenforradalom vezető erői elleni harc további feladatai, 1957. május 15.* In HORVÁTH Ibolya – SOLT Pál (a szerkesztőbizottság elnöke) – SZABÓ Győző – ZANATHY János – ZINNER Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. (Iratok 2.),* Budapest, 1993. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 760. p.
- 68 MNL OL M–KS 288. f. 5/33. ö. e. 47–49. *Az MSZMP PB határozata, 1957. július 2. A testület 1964. április 14-i határozatával érvénytelenítette. (In Iratok 1. 587–592. p.)*
- 69 MNL OL M–KS 288. f. 5/188. ö. e. 46–54. *Az MSZMP PB határozata a „belső reakció elleni harc” néhány kérdéséről, 1960. június 21.*
- 70 MNL OL M–KS 288. f. 5/188. ö. e. 73. *A Belügyminisztérium és az MSZMP KB Adminisztratív Osztály jelentése a Politikai Bizottságának a belső reakció elleni harc néhány kérdéséről, 1960. június 15.*
- 71 MNL OL M–KS 288. f. 5/188. ö. e. 31. *Kiss Károly felszólalása az MSZMP PB ülésének vitája során, 1960. június 21.*
- 72 ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere.* Budapest, 2001. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, 438. p.; KAHLER Frigyes: *Joghalál Magyarországon 1945–1989.* Budapest, 1993. Zrínyi Kiadó, 96–97. p.
- 73 MNL OL M–KS 288. f. 30/1958. 11. ö. e. 113–119. *Feljegyzés Marosán elvtárs részére az ellenforradalmi büntetőügyekről, 1958. október 9. (ZINNER 2001. 436. p.)*
- 74 A törvénysértő pereket felülvizsgáló Tényfeltáró Kormánybizottság Történész Albizottságának elnöke, Zinner Tibor számára a Belügyminisztérium Állambiztonsági Operatív Nyilvántartója által közölt 1990 tavaszi adat. Sipos szerint „körülbelül 500 1956-os politikai fogoly részesült kegyelemben”. Vö. SIPOS 2012a. 175. p.
- 75 SIPOS 2012b. 833–834. p. Az 1960. április 12-i jelentést utóbb újabbak követték, amelyek több mint 60, folyamatban lévő kegyelmi eljárásról tájékoztattak. Ez az együttes, félezerhez közelítő adat az 1989-es belügyi tájékoztatásban közölt számot nem kérdőjelezi meg. Az 1953 nyári, kora őszi megszüntetés után újból bevezetett internálás során, 1957 és 1960 között 12 479 személy volt eltérő ideig örízetben Tökölön vagy Kistarcsán.
- 76 MNL OL XIX–E–1–z Igazságügyi Minisztérium, TUK iratok. Dr. Ságvári Magda osztályvezető feljegyzése, 1965. június 18. (In Mikó 2016. 144. p.; SIPOS 2012b. 834. p.) Az itt közölt 2759 javító-nevelő munkára elmarasztalt kegyelmet kapott adata eltér az 1965 nyáritól, ami szerint kevesebb, 2301 személy szabadult, noha később keletkezett a feljegyzés.

- ⁷⁷ KERTÉSZ Dezső – LITVÁN György: Váci börtönsztrájk, 1960. Viszsaemlékezések és dokumentumok. In Hegedűs B. András – Kende Péter – Litván György – RAINER M. János – S. VARGA Katalin (szerk.): *Évkönyv 4.* (1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete) Budapest, 1995. 1956-os Intézet, 230. p.
- ⁷⁸ KERTÉSZ–LITVÁN 1995. 198. p. A Vácot őrzött elítéltek száma a kegyelmi intézkedések végrehajtása után 1039 volt 1960. április 11-én. (Vö. KERTÉSZ–LITVÁN 1995. 166. p.) Litván túlzó adatai szerint a létszám Vácot „másfél ezres” volt. Ha közel kétszáz elítélt személy szabadult, akkor nem lehettek 1039-en. (Uo. 198. p.) Mi több, ha a rabok 80%-a, azaz kb. nyolcszáz személy sztrájkolt, akkor a létszám nem lehetett eleve több 1200–1300 elítéltnél 1960. március végén. Közülük a kegyelmi intézkedéssel közel kétszáz elmarasztalt távozhatott a büntetés-végrehajtási intézetből.
- ⁷⁹ FÖLDES László: *A második vonalban.* Budapest, 1984. Kossuth Könyvkiadó, 278–279. p.
- ⁸⁰ ZINNER Tibor: *A kádári kegyelmezési politika és a váci sztrájk.* Budapest, 2020. (Kézirat. Készült a NEB megbízásából, 2020. Megjelenés alatt)
- ⁸¹ BORHI 2002. 339–343. p. 362/1962. Sz. T. Radványi János ügyvivő összefoglaló jelentése Péter János külügyminiszternek a magyar–amerikai kapcsolatok időszzerű kérdéseiről: a magyar-kérdés és az általános amnesztia.
Az Amerikai Egyesült Államok illetékes diplomatái 1962. szeptember 7-én közölték Radványi János washingtoni magyar ügyvivővel, hogy a kapcsolatok normalizálása megkezdődhet, ha – miután Kádár szerint 95 százaléka szabadult az ’56 miatt szabadságvesztés büntetésre ítéltnek – a börtönben lévő maradék 5 százalékat amnesztiában részesítik Budapesten. Cserébe a magyar-kérdést az ENSZ-ben tovább nem feszegetik, az nem lesz további napirendi pont.
- ⁸² Vö. SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Szeizmográf a Szabadság téren. Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminiszterével, 1956–1971.* Budapest, 2010. Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet.
Az amerikai tárgyalófél, főként Harold C. Vedeler támaszkodhatott Mindszenty József bíboros érseknek, a budapesti követségen félrabságban, menedékben élő hercegprímásnak az amerikai vezetők-höz írott, a kádári megtorlásról tájékoztató s az azzal szembeni határozott fellépést szorgalmazó számtalan levelének tartalmára.
- ⁸³ Lásd az 1989. évi XXXVI, valamint a 2000. évi CXXX. törvényt. Ennek ellenére számos, ’56-ban történt szerepvállalás miatt különböző időtartamú szabadságvesztésre vagy halálra ítélt és ki is végzett személy esetében a bíróságok megtagadták a semmisségi igazolás kiadását a hozzátartozóknak. Ezért vált szükségessé a 2016. június 16-ától hatályos 2016. évi LVI. törvény kihirdetése. Lényege e felsőszintű jogszabálynak az – miként címe rögzíti –, hogy „2016. évi LVI. törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról szóló 2000. évi CXXX. törvénynek a semmisség igazolása iránti eljárás hatékonyabb működése érdekében szükséges módosításáról”. A törvényhozó kizárólagos jogkörrel a Kúriára ruházta a jogszabályban rögzítettek érvényre juttatását.
- ⁸⁴ SIPOS 2012a. 179. p. 67. j.
- ⁸⁵ MNL OL M–KS 288. f. 5/292. ö. e. 3. és 40–55. p. (melléklet: 57–59. p.). *Az MSZMP PB ülése, 1963. február 19.*
- ⁸⁶ MNL OL M–KS 288. f. 4/61. ö. e. 71–80. p. *Az MSZMP KB, Központi Revíziós Bizottság és Központi Ellenőrző Bizottság együttes ülése, 1963. március 8. Határozat közkegyelmi rendelet kibocsátására.*
- ⁸⁷ Dr. Szilbereky Jenő irathagyatéka. (Szilbereky hagyaték) *Jelentés a közkegyelem gyakorlásáról szóló 1963. évi 4. sz. tvr. 1. § /1/ bek. c/ pontja rendelkezésével kapcsolatos végrehajtás problémájáról, 1963. április 10.*
- ⁸⁸ Szilbereky hagyaték. *Feljegyzés azokról az elítéltekről, akik kegyelemben részesítését javasoljuk, 1963. április 1.*
- ⁸⁹ Szilbereky hagyaték. *Az Igazságügyminisztérium Felügyeleti Főosztály feljegyzése az ellenforradalmi bűncselekménnyel összefüggően más büntetett is elkövetett elítéltekről, akiknek közkegyelemben való részesítése kizártnak tekinthető, 1963. április 13.*
- ⁹⁰ MARIK Sándor: *Elégtétel Pócspestrinek.* Nyiregyháza, 2022. Feliciter Kiadó Kft., 2. bővített kiadás, 86. és 214. p.
A Fővárosi Bíróság 1993. december 20-án hatályon kívül helyezte a Budapesti Büntetőtörvényszék mint rögtönítélő bíróság 1948. június 11-én kihirdetett jogerős, életfogytig tartó fegyházbüntetést tartalmazó ítéletét, és Som Istvánt bűncselekmény hiányában felmentette a felbujtóként elkövetett közérdekű üzem működésének megzavarása büntetett alól. Szabadságvesztését 1948. június 4. és 1956. augusztus 3. között töltötte, ekkor azt kegyelmi határozattal félbeszakították 1957. július 1-jéig. A tanítót – mert tagja lett a helybéli nemzeti bizottságnak és elszavalta Arany János: Magányban c. költeményét az egyik ’56-os nagygyűlésen – ismét letartóztatták, 1957. március 29-én, előzetes letartóztatásba helyezték. Május 29-én elrendelték korábbi elmarasztalása további végrehajtását. Szabadult 1964. március 2-án.
- ⁹¹ Szilbereky hagyaték. *Folytatólagos feljegyzés azokról az elítéltekről, akik az ellenforradalmi cselekményük mellett gyilkosság büntetést, illetve annak kísérletét is megvalósították, 1963. április 2 és 4.*
- ⁹² Szilbereky hagyaték. *Folytatólagos feljegyzés azokról az elítéltekről, akiknek ügyét operatív értekezleten történő döntésre javaslom, 1963. április 2 és 9.*
- ⁹³ Szilbereky hagyaték. *Az Igazságügyminisztérium tájékoztatója a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa részére a közkegyelem gyakorlásáról szóló 1963. évi 4. sz. tvr. végrehajtásáról, 1963. május 7.*
- ⁹⁴ Itt kézzel, tollal utóbb odaírva: „A belügyminisztérium összesítése szerint 3490 személy szabadult a közkegyelmi rendelet alapján.” (Vö. MIKÓ 2016. 145. p.)
- ⁹⁵ Szilbereky hagyaték. *Az Igazságügyminisztérium tájékoztatója a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa részére a közkegyelem gyakorlásáról szóló 1963. évi 4. sz. tvr. végrehajtásáról, 1963. június 5. után.*
- ⁹⁶ Szilbereky hagyaték. *Az 1963. április 2-án készült összegzésben nevesített 133 elítélt személyi adatai, az elmarasztaló bíróságok nevei s ügyszámai, a minősítések, a jogerős büntetések és megjegyzések az ügyről.*
- ⁹⁷ Szilbereky hagyaték. *Az Igazságügyminisztérium tájékoztatója a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa részére a közkegyelem gyakorlásáról szóló 1963. évi 4. sz. tvr. végrehajtásáról, 1963. május 7.*
- ⁹⁸ MNL OL XIX–E–1–z Igazságügyi Minisztérium, TÜK iratok. Dr. Ságvári Magda osztályvezető feljegyzése, 1965. június 18. (In MIKÓ 2016. 144. p.)
- ⁹⁹ MIKÓ 2016. 145. p. A közkegyelemben részesültek közül azonnal szabadult, táblázat.
- ¹⁰⁰ Szilbereky hagyaték. *Feljegyzés azokról az elítéltekről, akik kegyelemben részesítését javasoljuk, 1963. április 1.*
- ¹⁰¹ Szilbereky hagyaték. *Folytatólagos feljegyzés azokról az elítéltekről, akik az ellenforradalmi cselekményük mellett gyilkosság büntetést, illetve annak kísérletét is megvalósították, 1963. április 2 és 4.*
- ¹⁰² SIPOS 2012a. 187. p.
- ¹⁰³ ZINNER 2001. 9. p.

